

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

การศึกษางานวิจัยเรื่อง การสร้างเครือข่ายทางการศึกษาอย่างมีส่วนร่วมในชุมชน ตำบลตาเตี้ย อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย ได้ศึกษาค้นคว้าและทบทวนวรรณกรรม สารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ซึ่งปรากฏดังต่อไปนี้

1. เอกสารที่เกี่ยวข้อง
2. วิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. กรอบแนวคิดการวิจัย

การสร้างเครือข่าย

ความหมายของการสร้างเครือข่าย

คำว่า “เครือข่าย” ตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Network” มีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้

“เครือข่าย” คือ กลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกันหรือทำ กิจกรรมร่วมกัน (ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์, <http://www.northphc.org/doc/net.ppt>) ทั้งนี้ หากมองในเชิงโครงสร้าง “เครือข่าย” หมายถึง กลุ่มของจุดต่างๆ ซึ่งเชื่อมต่อด้วยเส้น จุดต่างๆ ที่ว่านี้ คือบุคคลหรือกลุ่ม ส่วนเส้นที่เชื่อมต่อนี้หมายถึงความสัมพันธ์ที่บุคคล หรือกลุ่มต่างๆ มีต่อกัน เครือข่ายจึงเป็นรูปแบบหนึ่งของ กลุ่ม แต่กลุ่มไม่ใช่เครือข่ายเสมอไป (นฤมล นิราทร, 2534: 6)

“เครือข่าย” คือ การเชื่อมโยงของกลุ่มของคนหรือกลุ่มองค์กรที่สมัครใจ ที่จะแลกเปลี่ยนข่าวสารร่วมกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนในเครือข่ายด้วยความเป็นอิสระ เท่าเทียมกันภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน โดยประเด็นที่สำคัญคือ (1) ความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจ (2) กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะ เท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน (3) การเป็นสมาชิกเครือข่ายต้องไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือ ความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้นๆ

การเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่าย ไม่ได้หมายถึงการจัดการให้คนมานั่ง “รวมกัน” เพื่อพูดคุยสนทนากันเฉยๆโดยไม่ได้ “รวมกัน” ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด เปรียบเหมือนการเอาก้อนอิฐมากองรวมกัน ย่อมไม่เกิดประโยชน์แต่อย่างใด การเชื่อมโยงเข้าหากันจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเอาอิฐแต่ละก้อนมาก่อกันเป็นกำแพงโดยการประสานอิฐแต่ละก้อนเข้ากันอย่างเป็นระบบ และก็ไม่ใช่เป็นแค่การรวมกลุ่มของสมาชิกที่มีความสนใจร่วมกัน เพียงเพื่อพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเท่านั้น แต่จะต้องพัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำ กิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันด้วย และไม่ใช่ว่าการรวบรวมรายชื่อบุคคลที่มีความสนใจเหมือนกันไว้ในมือเพื่อสะดวกแก่การติดต่อ การมอบหมายให้สมาชิกแต่ละคนหาสมาชิกเพิ่มขึ้น ยิ่งได้รายชื่อมากก็ยิ่ง ทำให้เครือข่ายใหญ่ขึ้น การกระทำเช่นนี้เปรียบเสมือนการขยายวงใส่อิฐให้โตขึ้นเพื่อจะได้บรรจุอิฐได้มากขึ้น แต่กองอิฐในถุงก็ยังคงวางระเกะระกะขาดการเชื่อมโยงประสานกันอย่างเป็นระบบ

ดังนั้น เครือข่ายต้องมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่เป็นสมาชิกดำเนินกิจกรรมบางอย่างร่วมกัน เพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมเฉพาะกิจตามความจำเป็น เมื่อภารกิจบรรลุเป้าหมายแล้ว เครือข่ายก็อาจยุบสลายไป แต่ถ้ามีความจำเป็นหรือมีภารกิจใหม่อาจกลับมารวมตัวกันได้ใหม่ หรือจะเป็นเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องระยะยาวก็ได้

การรวมตัวเป็นเครือข่ายในลักษณะการแลกเปลี่ยน ต้องสกัดเอาส่วนดีหรือ จุดแข็งของแต่ละฝ่ายมาเรียนรู้และสนับสนุนกันและกัน เป็นการผนึกกำลัง (synergy) ในลักษณะที่มากกว่า $1+1 = 2$ แต่ต้องเป็น $1+1 > 2$ เรียกว่าเป็น “พลังทวีคูณ” ผลลัพธ์ที่ได้จากการทำงานเป็นเครือข่ายต้องดีกว่าผลรวมที่เกิดจากการปล่อย ให้ต่างคนต่างทำแล้วนำผลลัพธ์ของแต่ละคนมารวมกัน (http://www.med.md.kku.ac.th/site_data/mykku_med/.../Networking.doc)

ส่วนคำว่า “การสร้างเครือข่าย” หรือ Networking นั้น ก็คือกิจกรรมในการก่อให้เกิดกลุ่ม (ซึ่งอาจจะ เป็นกลุ่มองค์กร กลุ่มบุคคล) ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยน การจัดกิจกรรม หรือการผลิตรายการระหว่าง องค์กรสมาชิก (นฤมล นิราทร, 2534: 8) นอกจากนี้ “การสร้างเครือข่าย” มีความหมายรวมถึง การทำให้ มีการติดต่อ และการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ (ขนิษฐา กาญจนรังสี นนท์, <http://www.northphc.org/doc/net.ppt>)

ในส่วนต่อไปจะกล่าวถึง องค์ประกอบของเครือข่าย, การก่อเกิดของเครือข่าย, การสร้างเครือข่าย และความจำเป็นที่ต้องมีเครือข่าย รายละเอียดในแต่ละส่วนมีดังนี้ (http://www.med.md.kku.ac.th/site_data/mykku_med/.../Networking.doc)

องค์ประกอบของเครือข่าย

เครือข่ายต่างๆ มีองค์ประกอบสำคัญอยู่อย่างน้อย 7 อย่างด้วยกัน คือ

1) มีการรับรู้มุมมองที่เหมือนกัน

สมาชิกในเครือข่าย ต้องมีความรู้สึกนึกคิดและการรับรู้เหมือนกันถึงเหตุผลในการเข้ามาร่วมกันเป็น เครือข่าย อาทิเช่น มีความเข้าใจในตัวปัญหาและมีจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ประสบกับปัญหาอย่าง เดียวกันหรือต้องการความช่วยเหลือในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ซึ่งจะส่งผลให้สมาชิกของเครือข่ายเกิด **ความรู้สึก ผูกพัน** ในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาหรือลดความเดือดร้อนที่เกิดขึ้น การรับรู้ร่วมกันถือเป็นหัวใจของ เครือข่ายที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง เพราะถ้าเริ่มต้น ด้วยการรับรู้ที่ต่างกัน มีมุมมองหรือแนวคิดที่ไม่ เหมือนกันแล้ว จะประสานงานและขอความร่วมมือยาก เพราะ แต่ละคนจะติดอยู่ในกรอบความคิดของตัวเอง มอง ปัญหาหรือความต้องการไปคนละทิศละทาง แต่ทั้งนี้มิได้ หมายความว่าสมาชิกของเครือข่ายจะมีความเห็นที่ต่างกัน ไม่ได้ เพราะมุมมองที่แตกต่างช่วยให้เกิดการ สร้างสรรค์ ในการทำงาน แต่ความแตกต่างนั้นต้องอยู่ในส่วนของ กระบวนการ (process) ภายใต้การรับรู้ถึง ปัญหาที่สมาชิกทุกคนยอมรับแล้ว มิฉะนั้นความเห็นที่ต่างกันจะนำไปสู่ ความแตกแยกและแตกหักในที่สุด

2) การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน

วิสัยทัศน์ร่วมกัน หมายถึงการที่สมาชิกมองเห็นจุดมุ่งหมายในอนาคตที่เป็นภาพเดียวกัน มีการรับรู้ และเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน และมีเป้าหมายที่จะเดินทางไปด้วยกัน การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันจะทำให้ กระบวนการขับเคลื่อนเกิดพลัง มีความเป็นเอกภาพ และช่วยผ่อนคลายความขัดแย้งอันเนื่องมาจากความ คิดเห็นที่แตกต่างกัน ในทางตรงกันข้าม ถ้าวิสัยทัศน์หรือเป้าหมายของสมาชิกบางกลุ่มขัดแย้งกับวิสัยทัศน์ หรือเป้าหมายของเครือข่าย พฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มนั้นก็เริ่มแตกต่างจากแนวปฏิบัติที่สมาชิกเครือข่าย กระทำร่วมกัน ดังนั้น แม้ว่าจะต้องเสียเวลามากกับความพยายามในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกัน แต่ก็จำเป็น จะต้องทำให้เกิดขึ้น หรือถ้าสมาชิกมีวิสัยทัศน์ส่วนตัวอยู่แล้ว ก็ต้องปรับให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของเครือข่าย ให้มากที่สุดแม้จะไม่ซ้อนทับกันแบบสนิทจนเป็นภาพเดียวกัน แต่อย่างน้อยก็ควรสอดรับไปในทิศทางเดียวกัน

3) มีความสนใจหรือผลประโยชน์ร่วมกัน

คำว่าผลประโยชน์ในที่นี้ครอบคลุมทั้งผลประโยชน์ที่เป็นตัวเงินและผลประโยชน์ไม่ใช่ตัวเงิน เป็น ความต้องการ (need) ของมนุษย์ในเชิงปัจเจก (อ่านเรื่องแรงจูงใจในตอนท้าย) อาทิเช่นเกียรติยศ ชื่อเสียง การยอมรับ โอกาสในความก้าวหน้า ความสุข ความพึงพอใจ ฯลฯ

สมาชิกของเครือข่ายเป็นมนุษย์ปุถุชนธรรมดาที่ต่างก็มีความต้องการเป็นของตนเอง (human needs) ถ้าการเข้าร่วมในเครือข่ายสามารถตอบสนองต่อความต้องการของเขาหรือมีผลประโยชน์ร่วมกัน ก็จะเป็น แรงจูงใจให้เข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายมากขึ้น

ดังนั้น ในการที่จะดึงใครสักคนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของเครือข่าย จำเป็นต้องคำนึงถึงผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับจากการเข้าร่วม ถ้าจะให้ดีต้องพิจารณาล่วงหน้าก่อนที่เขาจะร้องขอ ลักษณะของผลประโยชน์ที่สมาชิกแต่ละคนจะได้รับอาจแตกต่างกัน แต่ควรต้องให้ทุกคนและต้องเพียงพอที่จะเป็น แรงจูงใจให้เขาเข้าร่วมในทางปฏิบัติได้จริง ไม่ใช่เป็นเข้ามาเป็นเพียงไม้ประดับเนื่องจากมีตำแหน่งใน เครือข่าย แต่ไม่ได้ร่วมปฏิบัติการจริง เมื่อใดก็ตามที่สมาชิกเห็นว่าเขาเสียประโยชน์มากกว่าได้ หรือเมื่อเขาได้ใน สิ่งที่ต้องการเพียงพอแล้ว สมาชิกเหล่านั้นก็จะออกจากเครือข่ายไปในที่สุด

4) การมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในเครือข่าย

การมีส่วนร่วมของสมาชิกในเครือข่าย เป็นกระบวนการที่สำคัญมากในการพัฒนาความเข้มแข็ง ของเครือข่าย เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และร่วมลงมือกระทำอย่างเข้มแข็ง ดังนั้น สถานะของสมาชิกในเครือข่ายควรมีความเท่าเทียมกัน ทุกคนอยู่ในฐานะ “หุ้นส่วน (partner)” ของ เครือข่าย เป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ (horizontal relationship) คือความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อน มากกว่า ความสัมพันธ์ในแนวตั้ง (vertical relationship) ในลักษณะเจ้านายลูกน้อง ซึ่งบางครั้งก็ทำได้ยากในทาง ปฏิบัติเพราะต้องเปลี่ยนกรอบความคิดของสมาชิกในเครือข่ายโดยการสร้างบริบทแวดล้อมอื่นๆ เข้ามา ประกอบ แต่ถ้าทำได้จะสร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่ายมาก

5) มีการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน

องค์ประกอบที่จะทำให้เครือข่ายดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง คือ การที่สมาชิกของเครือข่ายต่างก็สร้าง ความเข้มแข็งให้กันและกัน โดยนำจุดแข็งของฝ่ายหนึ่งไปช่วยแก้ไขจุดอ่อนของอีกฝ่ายหนึ่ง แล้วทำให้ได้ผล ลัทธิเพิ่มขึ้น ในลักษณะพลังทวีคูณ ($1+1 > 2$) มากกว่าผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นเมื่อต่างคนต่างอยู่

6) การเกื้อหนุนพึ่งพากัน

เป็นองค์ประกอบที่ทำให้เครือข่ายดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน การที่สมาชิกเครือข่ายตกอยู่ในสภาวะจำกัดทั้งด้านทรัพยากร ความรู้ เงินทุน กำลังคน ฯลฯ ไม่สามารถทำงานให้บรรลุเป้าหมายอย่าง สมบูรณ์ได้ด้วยตนเองโดยปราศจากเครือข่าย จำเป็นต้องพึ่งพาซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกในเครือข่าย การ ทำให้หุ้นส่วนของเครือข่ายยึดโยงกันอย่างเหนียวแน่น จำเป็นต้องทำให้หุ้นส่วนแต่ละคนรู้สึกรู้ว่าหากเอาหุ้นส่วน คนใดคนหนึ่งออกไปจะทำให้เครือข่ายล้มลงได้ การดำรงอยู่ของหุ้นส่วนแต่ละคนจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการ ดำรงอยู่ของเครือข่าย การเกื้อหนุนพึ่งพากันในลักษณะนี้จะส่งผลให้สมาชิกมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันโดย อัตโนมัติ

7) มีปฏิสัมพันธ์ในเชิงแลกเปลี่ยน

หากสมาชิกในเครือข่ายไม่มีการปฏิสัมพันธ์กันแล้ว ก็ไม่ต่างอะไรกับก้อนหินแต่ละก้อนที่รวมกันอยู่ใน ถู แต่แต่ละก้อนก็อยู่ในถูอย่างเป็นอิสระ ดังนั้นสมาชิกในเครือข่ายต้องทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดการ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น มีการติดต่อกันผ่านทาง การเขียน การพบปะพูดคุย การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่ง กันและกัน หรือมีกิจกรรมประชุมสัมมนา ร่วมกัน โดยที่ผลของการปฏิสัมพันธ์นี้ต้องก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ในเครือข่าย ตามมาด้วย

ลักษณะของปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกควรเป็นการแลกเปลี่ยนกัน (reciprocal exchange) มากกว่าที่จะเป็นผู้ให้หรือเป็นผู้รับฝ่ายเดียว (unilateral exchange) ยิ่งสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กันมากเท่าใด ก็เกิดความผูกพันระหว่างกันมากขึ้นเท่านั้น ทำให้การเชื่อมโยงแน่นแฟ้นมากขึ้น มีการเรียนรู้ระหว่างกันมากขึ้น สร้างความเข้มแข็งให้กับเครือข่าย

การก่อเกิดของเครือข่าย

เครือข่ายแต่ละเครือข่าย ต่างมีจุดเริ่มต้น หรือถูกสร้างมาด้วยวิธีการต่างๆกัน แบ่งชนิดของเครือข่าย ออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1) เครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติ

เครือข่ายชนิดนี้มักเกิดจากการที่ผู้คนมีใจตรงกัน ทำงานคล้ายคลึงกันหรือประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อน เข้ามารวมตัวกันเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ ร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ ดีกว่า การดำรงอยู่ของกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายเป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นภายในตัวสมาชิกเอง (ฉันทะ) เครือข่าย เช่นนี้มักเกิดขึ้นในพื้นที่ อาศัยความเป็นเครือญาติ เป็นคนในชุมชนหรือมาจากภูมิลำเนาเดียวกันที่มีวัฒนธรรม ความเป็นอยู่

คล้ายคลึงกัน มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มโดยจัดตั้งเป็นชมรมที่มีกิจกรรมร่วมกันก่อน เมื่อมีสมาชิก เพิ่มขึ้นจึงขยายพื้นที่ ดำเนินการออกไป หรือมีการขยายเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ ของกลุ่มมากขึ้น ในที่สุดก็ พัฒนาขึ้นเป็นเครือข่าย เพื่อให้ครอบคลุมต่อความต้องการของสมาชิกได้กว้างขวางขึ้น

เครือข่ายประเภทนี้ มักใช้เวลาก่อร่างสร้างตัวที่ยาวนาน แต่เมื่อเกิดขึ้นแล้ว มักจะเข้มแข็ง ยั่งยืน และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเพิ่มขึ้น

2) เครือข่ายจัดตั้ง

เครือข่ายจัดตั้งมักจะมี ความเกี่ยวข้องกับนโยบายหรือการดำเนินงานของภาครัฐเป็นส่วนใหญ่ การจัดตั้ง อยู่ในกรอบความคิดเดิมที่ใช้กลไกของรัฐผลักดันให้เกิดงานที่เป็นรูปธรรมโดยเร็ว และส่วนมากภาคี หรือสมาชิกที่ เข้าร่วมเครือข่ายมักจะไม่ค่อยมีพื้นฐาน ความต้องการ ความคิด ความเข้าใจ หรือมุมมองในการ จัดตั้งเครือข่ายที่ ตรงกันมาก่อนที่จะเข้ามารวมตัวกัน เป็นการทำงานเฉพาะกิจชั่วคราวที่ไม่มีความต่อเนื่อง และมักจะจางหายไป ในที่สุด เว้นแต่ว่าเครือข่ายจะได้รับการชี้แนะที่ดี ดำเนินงานเป็นขั้นตอนจนสามารถสร้าง ความเข้าใจที่ถูกต้อง เกิด เป็นความผูกพันระหว่างสมาชิกจนนำไปสู่การพัฒนาเป็นเครือข่ายที่แท้จริง อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากลุ่มสมาชิกจะ ยังคงรักษาสถานภาพของเครือข่ายไว้ได้ แต่มีแนวโน้มที่จะลดขนาดของเครือข่ายลง เมื่อเปรียบเทียบกับระยะก่อตั้ง

3) เครือข่ายวิวัฒนาการ

เป็นการถือกำเนิดโดยไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติตั้งแต่แรก และไม่ได้เกิดจากการจัดตั้งโดยตรงแต่มี กระบวนการพัฒนาผสมผสานอยู่ โดยเริ่มที่กลุ่มบุคคล/องค์กรมารวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้างๆ ในการ สนับสนุน กันและเรียนรู้ไปด้วยกัน โดยยังไม่ได้สร้างเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์เฉพาะที่ชัดเจนนัก หรืออีก ลักษณะหนึ่งคือถูก จุดประกายความคิดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการได้รับฟัง หรือการไปได้เห็นการ ดำเนินงานของเครือข่ายอื่นๆ มา แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกัน สร้างพันธสัญญาเป็นเครือข่ายช่วยเหลือและ พัฒนาตนเอง เครือข่ายที่วานี้แม้จะ ไม่ได้เกิดจากแรงกระตุ้นภายในโดยตรงตั้งแต่แรก แต่ถ้าสมาชิกมีความตั้งใจ จริงที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี เมื่อได้รับการ การกระตุ้นและสนับสนุน ก็จะสามารถพัฒนาต่อไปจนกลายเป็นเครือข่าย ที่เข้มแข็งทำนองเดียวกันกับเครือข่ายที่ เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เครือข่ายในลักษณะนี้พบเห็นอยู่มากมาย เช่น เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายโรงเรียนสร้างเสริม สุขภาพ เป็นต้น

การสร้างเครือข่าย (Networking)

การสร้างเครือข่าย หมายถึงการทำให้มีการติดต่อ สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและ การ ร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ การสร้างเครือข่ายควรสนับสนุนและอำนวยความสะดวก ให้สมาชิกใน เครือข่ายมี ความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อน ที่ต่างก็มีความเป็นอิสระมากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบพึ่งพิง นอกจากนี้การสร้าง เครือข่ายต้องไม่ใช่การสร้างระบบติดต่อด้วยการเผยแพร่ข่าวสารแบบทางเดียว เช่นการส่ง จดหมายข่าวไปให้ สมาชิกตามรายชื่อ แต่จะต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันด้วย

ความจำเป็นที่ต้องมีเครือข่าย

การพัฒนางานหรือการแก้ปัญหาใดๆที่ใช้วิธีดำเนินงานในรูปแบบที่สืบทอดกันเป็นวัฒนธรรมภายใน กลุ่มคน หน่วยงาน หรือองค์กรเดียวกัน จะมีลักษณะไม่ต่างจากการปิดประเทศที่ไม่มีการติดต่อสื่อสารกับ ภายนอก การดำเนินงานภายใต้กรอบความคิดเดิม อาศัยข้อมูลข่าวสารที่ไหลเวียนอยู่ภายใน ใช้ทรัพยากรหรือ สิ่งอำนวยความสะดวกที่พอจะหาได้ใกล้มือ หรือถ้าจะออกแบบใหม่ก็ต้องใช้เวลานานมาก จะเป็นอุปสรรคต่อ การพัฒนางาน อย่างยิ่งและไม่อาจแก้ปัญหาที่ซับซ้อนได้

การสร้าง “เครือข่าย” สามารถช่วยแก้ปัญหาข้างต้นได้ด้วยการเปิดโอกาสให้บุคคลและองค์กรได้ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารรวมทั้งบทเรียนและประสบการณ์กับบุคคลหรือองค์กรที่อยู่นอกหน่วยงานของตน ลด ความซ้ำซ้อนในการทำงาน ให้ความร่วมมือและทำงานในลักษณะที่เอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน เสมือนการ เปิด ประตูสู่โลกภายนอก

ในส่วนต่อไปจะขอกล่าวถึงรูปแบบของเครือข่าย และประโยชน์ของการสร้างเครือข่าย มีรายละเอียด ดังนี้ (ขนิษฐา กาญจนรังสีนนท์, <http://www.comcreate.net/northphc/files/net.doc> และ <http://www.northphc.org/doc/net.ppt>)

รูปแบบของเครือข่าย

เครือข่ายมีรูปแบบมากมาย โดยการจำแนกโดยใช้คุณลักษณะของสมาชิก พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ กิจกรรมหลัก วัตถุประสงค์ และโครงสร้างของเครือข่ายเป็นเกณฑ์ มีรายละเอียดดังนี้

คุณลักษณะของสมาชิก

เครือข่ายอาจจำแนกตามประเภทของสมาชิก เช่น ชาวนา นักวิจัย หรือวิศวกร บางคนรวมคนที่ ทำงานในระดับเดียวกันเป็นประเภทเดียวกันหรือเน้นเครือข่ายแนวราบ เช่น เครือข่ายชาวนา (ประกอบด้วย คนที่เป็น ชาวนาเท่านั้น) บางคนก็รวมคนที่ทำงานสาขาเดียวกันแต่ต่างระดับกันเข้าด้วยกัน หรือเน้นเครือข่าย แนวตั้ง เช่น ชาวนา นักวิจัยด้านการเกษตร หน่วยงานกำหนดนโยบายการเกษตร และหน่วยงานระหว่าง ประเทศที่ทำงาน เกี่ยวข้องกับการเกษตร เป็นต้น บางเครือข่ายมีสมาชิกแบบบุคคล แต่บางแห่งก็มีสมาชิกเป็น องค์กรหรือสถาบัน และบางแห่งมีปะปนกัน

พื้นที่ทางภูมิศาสตร์

เป็นการจำแนกเป็นเครือข่ายที่ดำเนินงานในพื้นที่หนึ่ง บางแห่งก็เป็นเครือข่ายระดับประเทศ บางแห่ง เป็นเครือข่ายระดับภูมิภาค บางเครือข่ายก็เป็นเครือข่ายระดับชุมชนลุ่มน้ำ เช่น เครือข่ายเกษตรกรภาคเหนือ เป็นต้น หรืออาจแบ่งตามเขตที่มีระบบนิเวศทางการเกษตรเหมือนกัน เช่น เครือข่ายข้อมูลข่าวสารในพื้นที่ แห้งแล้ง (Arid Lands Information Network)

กิจกรรมหลักและวัตถุประสงค์ของเครือข่าย

เครือข่ายจำนวนมากตั้งขึ้นเพื่อปรับปรุงการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างสมาชิก และการแบ่งปันข้อมูลข่าวสารเป็นวัตถุประสงค์หลักของเครือข่าย บางเครือข่ายตั้งขึ้นเพื่อความร่วมมือในการวิจัยศึกษา ฝึกอบรม หรือตลาด บางเครือข่ายมุ่งเพื่อแลกเปลี่ยนเครื่องมือในการประกอบอาชีพ (เช่น เครือข่าย เครื่องจักรกลทางการเกษตร) บางเครือข่ายมุ่งเป็นกลุ่มพลังกระตุ้นความตระหนักของสังคม และเข้าไปมี อิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐ เพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของสมาชิก เครือข่ายหลายแห่งมีวัตถุประสงค์ หลายด้าน ทั้งแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ทั้งร่วมมือกันในการจัดการฝึกอบรมและวิจัย รวมทั้งผลักดันนโยบาย

โครงสร้างของเครือข่าย

บางเครือข่ายมีรูปแบบเป็นทางการและรวบอำนาจ โดยมีการส่งข่าวถึงกันผ่านองค์กรแกนที่เป็นศูนย์กลาง เครือข่ายที่มีความเข้มแข็ง แต่บางแห่งก็รวมเป็นเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการ และกระจายอำนาจ โดยเน้นการติดต่อกันโดยตรงระหว่างสมาชิก เครือข่ายไม่เป็นทางการมักจะเกิดขึ้นจากระดับรากหญ้า หรือในองค์กร ที่ให้ความสำคัญกับการตัดสินใจขององค์กรระดับล่าง แต่ก็มีแนวโน้มที่พัฒนาเป็นเครือข่ายที่รวมศูนย์มากขึ้น

ประโยชน์ของการสร้างเครือข่าย

- 1) ช่วยให้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ทักษะ ความรู้ ประสบการณ์ เครื่องมือ และสื่อ
- 2) ช่วยลดการทำงานและการใช้ทรัพยากรซ้อน
- 3) เกิดความเข้าใจกันมากขึ้น นำไปสู่การทำงานร่วมกัน เพื่อประโยชน์ของทุกฝ่าย
- 4) ให้ความต้องการของประชาชนได้รับการสนองจากรัฐ
- 5) ช่วยชี้ให้เห็นปัญหาและประเด็นการพัฒนาที่ซับซ้อนและท่วมท้นในหมู่บ้าน
- 6) ช่วยเชื่อมหน่วยงานวิชาการและแหล่งทุนกับผู้ที่ต้องการความช่วยเหลือ
- 7) ทำให้คนและองค์กรได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนได้รับกำลังใจ การจูงใจ และการยอมรับ

Paul Starkey (1997) ให้ความหมายของ "เครือข่าย" ว่า คือ กลุ่มของคนหรือองค์กรที่สมัครใจ แลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน ในลักษณะที่บุคคลหรือองค์กรสมาชิกยังคงมีความเป็นอิสระในการดำเนินกิจกรรมของตน การสร้างเครือข่ายเป็นการทำให้บุคคลและองค์กรที่กระจัดกระจายได้ ติดต่อกันและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร และการร่วมมือกันด้วยความสมัครใจ อีกทั้งให้สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์กันฉันท์เพื่อนที่ต่างก็มีความเป็นอิสระ มากกว่าสร้างการคบค้าสมาคมแบบฟุ้งฟิง

ที่มิวิจัยสนามในโครงการสนับสนุนเครือข่ายองค์กรชุมชนช่วยกันนิยามความหมายของคำว่า "เครือข่าย" สรุปได้ว่า เครือข่าย คือ กลุ่ม/องค์กรหลาย ๆ กลุ่มมารวมตัวกัน ประสานเชื่อมโยง สร้างความสัมพันธ์ ถักทอ สร้างสรรค์กิจกรรมบนพื้นฐานของความเอื้ออาทร เกิดพลังในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายทุกองค์กร และชุมชนเข้มแข็ง หัวใจของเครือข่าย คือ การเชื่อมความสัมพันธ์ พลังของเครือข่าย คือ เป้าหมายและความพยายามที่จะทำให้บรรลุเป้าหมาย คำว่า องค์กรเครือข่าย กับเครือข่ายองค์กร มีความหมายต่างกัน องค์กรเครือข่าย คือ องค์กร ในขณะที่เครือข่ายองค์กร คือ เครือข่าย

องค์กรเครือข่าย อาจหมายถึงองค์กรบริหารเครือข่าย องค์กรสมาชิกของเครือข่าย หรือภาพรวมขององค์กรที่มีความสัมพันธ์กันในแวดวงอะไรสักอย่างหนึ่งแต่เครือข่ายองค์กรไม่ได้เน้นที่รูปลักษณะขององค์กร แต่เน้นลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างองค์กร

จากการสังเคราะห์เครือข่ายในหลายประเทศ Starkey พบว่า เครือข่ายอาจจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการจากหน่วยราชการหรือหน่วยงานพัฒนาเอกชน หรืออาจเกิดขึ้นแบบไม่เป็นทางการ ด้วยการวางแผนและการทำกิจกรรมร่วมกันของบุคคลหรือองค์กรที่สมัครใจ โครงสร้างของเครือข่ายมิได้หลายรูปแบบ แต่ก็มี ความสำคัญน้อยกว่ากระบวนการติดต่อกันหลายทิศทางของสมาชิกภายในเครือข่าย เครือข่ายไม่ใช้การส่งจดหมาย ขาวไปให้สมาชิกตามรายชื่อเท่านั้น แต่ต้องมีการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน ช่องทางการแลกเปลี่ยนและร่วมมือภายในเครือข่ายสามารถจัดขึ้นในลักษณะการประชุม การประชุมเชิงปฏิบัติการหรือการทดลอง การสัมมนา การเผยแพร่เอกสาร และการทำกิจกรรมร่วมกัน

Adam Burke (1999 : 76-79) กล่าวว่า การที่เครือข่ายดำรงอยู่ได้ก็ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเพื่อเป็นศูนย์รวมของการสนับสนุนเพื่อให้เกิดประโยชน์จากการมี ประสบการณ์ แตกต่างกัน เพื่อเป็นช่องทางสำหรับแหล่งทุน เครือข่ายเป็นเวทีในการเจรจาต่อรองกับหน่วยงานหรือองค์กรอื่น ๆ หน่วยงานส่งเสริมสนับสนุนการสร้างเครือข่ายด้วยเป้าหมาย 2 ประการ คือ 1. เพื่อเสริมสร้างศักยภาพและสนับสนุนการเสริมสร้างอำนาจแก่ประชาชน 2. เพื่อเป็นช่องทางสำหรับทำให้บริการแก่ประชาชน

งานส่งเสริมเครือข่าย, องค์ประกอบของเครือข่าย, การพัฒนาเครือข่ายสู่ความยั่งยืน. กองส่งเสริม และพัฒนาเครือข่าย สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ และผู้สูงอายุ กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงมนุษย์(สืบค้นเมื่อ วันที่ 2 กรกฎาคม 2559)กล่าวถึงเครือข่ายดังต่อไปนี้

เครือข่าย (Network) คือ การเชื่อมโยงของกลุ่มของคนหรือกลุ่มองค์กรที่สมัครใจ ที่จะแลกเปลี่ยน ข่าวสารร่วมกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างของคนในเครือข่ายด้วยความเป็นอิสระ เท่าเทียมกันภายใต้พื้นฐานของความเคารพสิทธิ เชื่อถือ เอื้ออาทร ซึ่งกันและกัน

ประเด็นสำคัญของนิยามข้างต้น คือ

1. ความสัมพันธ์ของสมาชิกในเครือข่ายต้องเป็นไปโดยสมัครใจ
2. กิจกรรมที่ทำในเครือข่ายต้องมีลักษณะเท่าเทียมหรือแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน
3. การเป็นสมาชิก เครือข่ายต้องไม่มีผลกระทบต่อความเป็นอิสระหรือความเป็นตัวของตัวเองของคนหรือองค์กรนั้น ๆ

การเชื่อมโยงในลักษณะของเครือข่าย ไม่ได้หมายถึงการจัดการให้คนมานั่ง “รวมกัน” เพื่อพูดคุย สนทนากันเฉยๆโดยไม่ได้ “รวมกัน” ทำสิ่งหนึ่งสิ่งใด เปรียบเหมือนการเอาก้อนอิฐมากองรวมกัน ย่อมไม่เกิด ประโยชน์แต่อย่างใด การเชื่อมโยงเข้าหากันจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเอาอิฐแต่ละก้อนมาก่อกันเป็นกำแพงโดยการ ประสานอิฐแต่ละก้อนเข้ากันอย่างเป็นระบบ และก็ไม่ใช่เป็นแค่การรวมกลุ่มของสมาชิกที่มีความสนใจร่วมกันเพียง เพื่อพบปะสังสรรค์แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเท่านั้น แต่จะต้องพัฒนาไปสู่ระดับของการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันด้วย และไม่ใช้การรวบรวมรายชื่อบุคคลที่มีความสนใจเหมือนกันไว้ในมือเพื่อสะดวก แก่การติดต่อ การมอบหมายให้สมาชิกแต่ละคนหาสมาชิกเพิ่มขึ้น ยิ่งได้รายชื่อมากก็ยิ่งทำให้เครือข่ายใหญ่ขึ้น

การกระทำเช่นนี้เปรียบเสมือนการขยายวงใส่อิทธิให้โตขึ้นเพื่อจะได้บรรลุอิทธิได้มากขึ้น แต่กองอิทธิในวงก็ยังคงวง
ระเกะระกะขาดการเชื่อมโยงประสานกันอย่างเป็นระบบ

ดังนั้น เครือข่ายต้องมีการจัดระบบให้กลุ่มบุคคลหรือองค์กรที่เป็นสมาชิกดำเนินกิจกรรม
บางอย่างเพื่อนำไปสู่จุดหมายที่เห็นพ้องต้องกัน ซึ่งอาจเป็นกิจกรรมเฉพาะกิจตามความจำเป็น เมื่อภารกิจบรรลุ
เป้าหมายแล้ว เครือข่ายก็อาจยุบสลายไป แต่ถ้ามีความจำเป็นหรือมีภารกิจใหม่อาจกลับมารวมตัวกันได้ใหม่ หรือ
จะเป็นเครือข่ายที่ดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่องระยะยาวก็ได้

วันชัย วัฒนศัพท์. (2546)การมีส่วนร่วมกับการพัฒนาองค์กร บรรยายในการสัมมนานายจ้างและ
ลูกจ้างภาคีรัฐวิสาหกิจ เรื่อง “ระบบทวิภาคีกับการแก้ปัญหาแรงงานในรัฐวิสาหกิจ วันที่ 6-8 มีนาคม 2546 การมี
ส่วนร่วม (participation) การมีส่วนร่วมก่อให้เกิดผลดีต่อการขับเคลื่อนองค์กรหรือเครือข่าย เพราะมีผลในทาง
จิตวิทยาเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมย่อมเกิดความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งของการบริหาร ความ
คิดเห็นถูกรับฟังและนำไปปฏิบัติเพื่อการพัฒนาเครือข่าย และที่สำคัญผู้ที่มีส่วนร่วมจะมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ
เครือข่าย ความรู้สึกเป็นเจ้าของจะเป็นพลังในการขับเคลื่อนเครือข่ายที่ดีที่สุด

ผลดีต่อการบริหารจัดการเครือข่าย

1. ทำให้การบริหารหรือการพิจารณาแนวทางในการแก้ปัญหา มีความหลากหลายเป็นไปอย่างถี่ถ้วน
รอบคอบ เพราะเป็นการระดมแนวคิด จากบุคคลที่มีความหลากหลาย ทั้งความรู้ และประสบการณ์
2. ทำให้มีการถ่วงดุลอำนาจซึ่งกันและกัน โดยมีให้บุคคลใดบุคคลหนึ่งมีอำนาจมากเกินไป ซึ่งอาจ
นำไปสู่การใช้อำนาจในทางที่ไม่ถูกต้องอันเกิดผลเสียหายแก่เครือข่ายได้
3. เป็นการขจัดปัญหา มิให้การดำเนินนโยบายใด ๆ มีผลต่อกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งมากเกินไป ซึ่ง
จะก่อให้เกิดความยุติธรรมในการดำเนินการต่อทุกฝ่ายได้
4. ก่อให้เกิดการประสานงานที่ดี ทำให้การบริหารเครือข่ายเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ
ขอความร่วมมือง่าย
5. การรวมตัวกันของบุคคลเป็นเครือข่ายจะก่อให้เกิดพลังที่เข้มแข็ง สามารถขับเคลื่อนกิจกรรมให้
เป็นไปตามวัตถุประสงค์และตรงเป้าหมาย โดยทุกคนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ

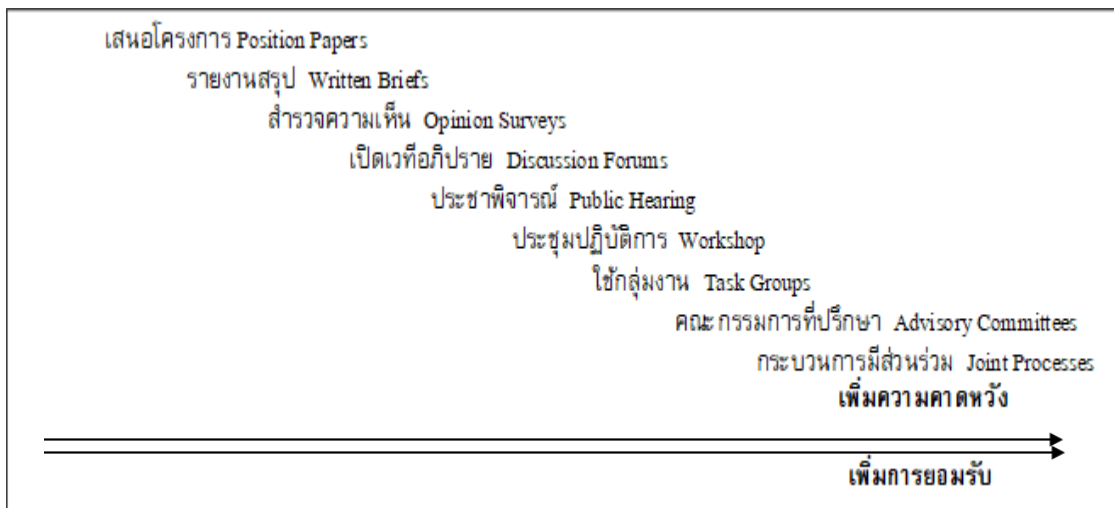
หลักการมีส่วนร่วม

หลักของการมีส่วนร่วม ในความหมายของการบริหารจัดการจะมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับ “การ
ตัดสินใจ” นั่นคือ การมีส่วนร่วม จะนำไปสู่การตัดสินใจอย่างมีคุณค่าและอย่างชอบธรรม และต้องเป็นการมีส่วน
ร่วมอย่างแท้จริง (meaningful participations) ไม่วางระบบไว้ให้ดูเหมือนว่าได้จัดกระบวนการให้มีส่วนร่วมแล้ว
เท่านั้น

ถ้าการตัดสินใจที่เกิดจากการมีส่วนร่วมมีความสมเหตุสมผลและชอบธรรมก็ต้องนำไปปฏิบัติ แต่ถ้าผู้
มีอำนาจเห็นว่าการตัดสินใจนั้นไม่เหมาะสม ขัดกับการตัดสินใจของการมีส่วนร่วม ก็จะต้องอธิบายได้โดยมีมาตรฐาน
แห่งความชอบธรรมที่เลือกตัดสินใจเช่นนั้น โดยที่สังคมส่วนใหญ่ยอมรับได้

หากจะดูแผนภูมิของการมีส่วนร่วม (ดูแผนภูมิการมีส่วนร่วม : Participation continuum) จะเห็น
ว่ามีตั้งแต่ขั้นน้อยที่สุดของการมีส่วนร่วม คือ “แจ้งเพื่อทราบ” นั่นคือ ได้ตัดสินใจไปแล้วจึงมาแจ้งให้ทราบ ถ้าเป็น
เรื่องเล็กน้อยอาจไม่สร้างปัญหา

กระบวนการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 1 กระบวนการมีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่อง
 ที่มา: วันชัย วัฒนศักดิ์. 2546

ถ้าเห็นว่าการตัดสินใจนั้นอาจมีผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียก็ควรจะต้องมี “การปรึกษาหารือ” ก็ถือว่ามีส่วนร่วมในระดับที่สูงขึ้นมาอีกเล็กน้อย คือได้รับฟังความคิดเห็นก่อนตัดสินใจ วิธีการที่มักจะหยิบขึ้นมาทำกันบ่อยๆในระดับนี้คือ “การทำประชาพิจารณ์” หรือ “การรับฟังความคิดเห็นของประชาชน” ต้องเน้นย้ำว่ากระบวนการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จะต้องทำตั้งแต่เริ่มคิดและตระหนักถึงปัญหา (ไม่ใช่ทำเมื่อได้ตัดสินใจไปแล้วและได้รับการประท้วง) เช่น ตระหนักว่ามีปัญหาเรื่องจำนวนขยะที่เพิ่มขึ้น มีความจำเป็นที่จะต้องหาที่ทิ้งขยะ จึงจัดการให้คนมามีส่วนร่วมเพื่อคิดหาวิธีแก้ปัญหาร่วมกัน กระบวนการมีตั้งแต่ จัดเวทีคุยกันในกลุ่มเล็ก เคาะประตูบ้าน ใช้แบบสอบถาม แล้วประมวลข้อมูลเพื่อนำเสนอต่อผู้มีอำนาจเพื่อตัดสินใจ การตัดสินใจก็ต้องฟังประเด็นต่างๆ พิจารณาทุกประเด็น และตอบคำถามให้ได้ทุกประเด็น การตัดสินใจต้องมีคุณธรรมและเป็นที่ยอมรับได้ หากไม่ทำกระบวนการมีส่วนร่วมเหล่านี้ แต่มาทำเพียงวิธีการรับฟังความคิดเห็นอย่างเป็นทางการครั้งเดียวหรือสองครั้ง ก็จะเกิดเป็นปัญหา เพราะกลายเป็นเวทีที่แต่ละฝ่าย คือ ฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายค้านมาแสดงจุดยืน ตอกย้ำความเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย มายืนยันว่าฉันถูก เธอผิด เวทีนี้จึงมักจะไม่เหมาะที่จะเป็นเวทีแห่งการมาพูดคุยกัน

หากมีข้อขัดแย้งกันมาก การปรึกษาหารือหรือการรับฟังความคิดเห็นเฉยๆจะไม่เหมาะสม จำเป็นต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วมที่ระดับสูงกว่า คือการร่วมเจรจาหาข้อยุติ (negotiation) หรือ เจรจาโดยมีคนกลางกำกับกระบวนการ (mediation) คนกลางที่มากำกับกระบวนการจะต้องไม่ใช่ผู้ที่มีอำนาจหน้าที่ในการตัดสินใจ ผู้ที่จะทำหน้าที่ตัดสินใจคือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหลายหรือคู่เจรจา หาทางออกที่ดีที่สุดโดยกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจนทุกฝ่ายพอใจ

ส่วนกระบวนการมีส่วนร่วมระดับสูงสุดคือการลงประชามตินั้น แม้จะดูดีที่แต่ละคนสามารถลงมติ แต่แต่ละคนที่ลงคะแนนได้ แต่การลงมติดังได้เพียง “ใช่” หรือ “ไม่ใช่” หรือ “เอา” หรือ “ไม่เอา” อาจจะทำให้เกิดความขัดแย้ง ความแตกแยกขึ้นอีก ถ้าสังคมยังไม่เข้าใจกระบวนการประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

“กระบวนการมีส่วนร่วม” เป็นกระบวนการที่จะกระจายอำนาจจากผู้มีอำนาจที่แต่เดิมมักจะใช้อำนาจเหนือ (power over หรือ power against) ตามทฤษฎีผู้มีอำนาจจะชอบที่จะใช้อำนาจเหนือ เช่น แม่ซึ่งมีอำนาจมากกว่าลูก ก็มักจะใช้อำนาจเหนือลูก สั่งให้ลูกกลับบ้านก่อนค่ำ มาถึงวันหนึ่งลูกซึ่งโตขึ้นมาเป็นหนุ่มเป็นสาวแล้ว ก็จะขอลากลับบ้านดึก เพราะจะไปงานวันเกิดเพื่อน แม่ก็ยังใช้อำนาจเหนือให้กลับบ้านภายในหกโมงเย็น ถามว่าลูกสาวจะยังเชื่อและปฏิบัติตามไหม ตามทฤษฎีแล้ว หากผู้มีอำนาจยังใช้อิทธิพลเหนือไปเรื่อยๆ อำนาจนั้นๆ ก็จะใช้ไม่ได้ เพราะอำนาจที่มีหรือไม่มีนั้น ไม่ใช่เรา “มี” หรือ “ไม่มี” “อำนาจ” อย่างเดียว แต่อยู่ที่คนอื่นๆ ที่อยู่รอบข้างหรือที่เราใช้อำนาจเหนือเขาเหล่านั้น เขามองว่าเราเหมาะสมที่จะมีอำนาจเหนือหรือไม่ ซึ่งบางครั้งสำคัญกว่าด้วยซ้ำไป ฉะนั้นแทนที่แม่จะใช้อำนาจเหนือ หันมาใช้อำนาจร่วมกับ (power with) ลงมาพูดคุยกับลูก หาทางออกที่ดีกว่าแทนการสั่งอย่างเดียว ลูกก็จะยินดีปฏิบัติตามและเชื่อฟังแม่ต่อไป

การทำงานแบบมีส่วนร่วมนั้นไม่ว่าจะเป็นระดับครอบครัว ระดับโรงเรียน ระดับชุมชน ระดับองค์กร หรือระดับประเทศนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการที่ศึปัจจุบัน เพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (ownership) และจะทำให้ผู้มีส่วนร่วมหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียนั้น ยินยอมปฏิบัติตาม (compliance) และรวมถึงตกลงยอมรับ (commitment) ได้อย่างสมัครใจ เต็มใจ และสบายใจ ได้มีการดำเนินการแก้ปัญหาความไม่เรียบร้อยในห้องเรียนโดยกระบวนการมีส่วนร่วม หลังจากพยายามด้วยวิธีการใช้ไม้เรียว ใช้กฎกติกาที่ครูอาจารย์ออกกฎ หรือวางระเบียบให้นักเรียนปฏิบัติ แต่การยอมรับก็ยังไม่ได้ผลดีนัก ครูประจำชั้นได้ชวนนักเรียนในห้องให้ร่วมกัน “ตระหนัก” ถึงปัญหาในห้องเรียน เช่น ความสกปรก การแต่งกายนักเรียน การไม่มีระเบียบในห้องเรียน ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมที่จะวางกติกาตนเอง จนในที่สุดได้ระเบียบปฏิบัติประจำห้องที่ครูรับ เอามาจัดพิมพ์ติดไว้ในห้อง ปรากฏว่าได้รับการยอมรับและการปฏิบัติตามอย่างดีกว่ากฎกติกาที่ครูกำหนดกติกานั้น ตัวอย่างเช่นนี้ เป็นตัวอย่างที่สามารถจะนำไปใช้ในองค์กรหรือรัฐวิสาหกิจที่จะสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมที่จะเป็นเครื่องมือของการมีส่วนร่วมอย่างมีคุณภาพต่อไป

การศึกษาทางเลือกในสหรัฐอเมริกา

สุรศักดิ์ หลาบมาลา. (2549: หน้า 1-5) การศึกษาทางเลือกตามนิยามศัพท์ของสมาคมการศึกษาทางเลือกของรัฐโอไฮโอ คือ วิธีการที่รวมเอาหลากหลายยุทธศาสตร์ และหลากหลายสภาพแวดล้อมในระบบการศึกษาเข้ามาช่วยให้เยาวชนพบเส้นทางสู่เป้าหมายทางการศึกษาชุมชน

การศึกษาทางเลือกเกิดจากความเชื่อหรือหลักการว่า (1) วิธีการให้การศึกษาแก่เยาวชน / ผู้ใหญ่สามารถทำได้หลายวิธี (2) การศึกษาทางเลือกเกิดขึ้นภายใต้สภาพแวดล้อม และโครงสร้างการบริหารงานที่หลากหลาย (3) คนทุกคนสามารถเรียนรู้ได้

การศึกษาทางเลือกอาจแบ่งเป็น 3 โปรแกรมตามลักษณะความต้องการจะเป็นของเด็ก คือ

1. โปรแกรมการศึกษาทางเลือกสำหรับเด็กที่มีปัญหาด้านการเรียน โดยอาศัยทฤษฎีว่านักเรียนทุกคนสามารถเรียนได้ ถ้าหากมีสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่เหมาะสมต่อรูปแบบการเรียนรู้ของเด็ก โปรแกรมนี้พยายามสนองความต้องการจำเป็นของเด็กเพื่อให้เด็กเรียนสำเร็จ

2. โปรแกรมทางเลือกสำหรับเด็กที่มีปัญหาทางวินัย ซึ่งรวมถึงเด็กที่ตั้งครรภ์ระหว่างเรียน โปรแกรมนี้จัดเป็นทางเลือกสุดท้ายสำหรับเด็กที่มีปัญหาทางวินัย โปรแกรมเน้นการปรับพฤติกรรมของเด็ก พยายามสอนเด็กในเรื่องทักษะการเชื่อฟัง และส่งเด็กกลับเข้าห้องเรียนปกติ เมื่อเห็นเรียนปกติ เมื่อเห็นว่ามีความพร้อม

3. โปรแกรมการศึกษาทางเลือกสำหรับเด็กที่อาจจะเรียนได้ แต่มีผลการเรียนต่ำหรือไม่เรียนโดยมีสมมุติฐานว่า เด็กต้องได้รับการเปลี่ยนแปลงจึงจะประสบผลสำเร็จในโรงเรียนแบบปกติ โปรแกรมนี้พยายามเปลี่ยนแปลงโกโดยกระบวนการแนะแนวมากกว่ากระบวนการปรับพฤติกรรมของเด็ก

การวิจัยติดตามผลการศึกษาทางเลือกทั้ง 3 โปรแกรมพบว่า รูปแบบที่ 1 ประสบผลสำเร็จมากที่สุด รูปแบบที่สองแทบจะไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง รูปแบบที่สามมีผลออกมาไม่แน่นอนนักเรียนมีความก้าวหน้าในระหว่างอยู่กับโปรแกรม เมื่อส่งตัวกลับเข้าโรงเรียนแบบปกติ เด็กเกิดอาการย้ำแ่ลงไปอีก

การศึกษาทางเลือกสามารถบริหารได้ 3 แนวทาง คือ

1. จัดเป็นโรงเรียนการศึกษาทางเลือกโดยเฉพาะ ซึ่งจัดโดยรัฐและเอกชนได้
2. จัดเป็นโปรแกรมการศึกษาทางเลือกภายในโรงเรียนปกติ โดยใช้วิธีการที่หลากหลายเพื่อช่วยให้เด็กบรรลุเป้าหมายทางการศึกษาของโรงเรียน
3. จัดเป็นโครงการเพื่อการพัฒนาโดยการสนับสนุนการเติบโตของเด็กทางด้านวิชาการ อารมณ์สังคม บุคลิกภาพ และการมีงานทำโดยใช้ยุทธศาสตร์การสอน หลักความเชื่อทางศาสนา และบริการสนับสนุนที่เหมาะสมหลายโรงเรียนร่วมกันจัดได้

รัฐบาลสหรัฐอเมริกาได้จัดตั้งโรงเรียน The Regional Education Alternative Learning (REAL) School เพื่อวิจัยและให้การศึกษทางเลือกสำหรับเด็กที่มีปัญหาโดยใช้แนวทาง 1 และ 3 ที่กล่าวมาแล้ว โรงเรียนประเภทนี้มีความเป็นอิสระในการเรียนการสอน หลักสูตร การเงิน และการบริหารสนับสนุนการเรียนการสอนเพื่อสนองต้องการของเด็กเป็นรายบุคคล โดยมีลักษณะสำคัญดังนี้

1. เน้นการศึกษาแบบประสบการณ์ คือ เน้นการปฏิบัติ
2. บูรณาการหลักสูตร อย่างมีความยืดหยุ่นในเนื้อหา
3. ใช้ประสบการณ์บำบัด
4. ผูกอบรอบทักษะการแก้ปัญหาขัดแย้งและระงับความโกรธ
5. จัดแผนการเรียนให้เด็กเป็นรายบุคคล

โรงเรียนการศึกษาทางเลือกเท่าที่พบจากการศึกษาเอกสารมีหลายรูปแบบ เช่น

1. โรงเรียนชุมชน (Community School) จัดโดยเขตการศึกษาของรัฐไอโอวา รับเด็กที่ถูกไล่ออกจากโรงเรียนปกติ หรือถูกส่งตัวเข้ามาเรียนโดยศาลเยาวชน อัตราส่วนครูต่อนักเรียน 1:15 สภาพแวดล้อมได้รับการจัดโดยเฉพาะให้เหมาะกับเด็กโดยครูที่ได้รับการฝึกมาเป็นอย่างดี ได้รับการสนับสนุนโดยกรมคุมประพฤติ ทีมงานที่ปรึกษาด้านการแต่งงาน ครอบครัวและเยาวชน และเขตการศึกษา

วิชาที่สอนได้แก่ วิชาการตามหลักสูตรแบบยืดหยุ่น ทักษะทางสังคม และพัฒนาการสุขภาพจิต วิชาการได้แก่ วิทยาศาสตร์ ศิลปะภาษา สังคมศึกษา คณิตศาสตร์ สุขศึกษา พลศึกษา ศิลปะประจักษ์ และศิลปะการแสดง

การสอนจะเน้นความสนใจของนักเรียน การฝึกปฏิบัติและการสอนรายบุคคล นักเรียนส่วนมากสะสมหน่วยกิตเพื่อรับประกาศนียบัตรมัธยมปลาย ส่วนเด็กที่อายุมากหรือมีหน่วยกิตน้อยจะเรียนเพื่อเตรียมตัวสอบเทียบมัธยมปลาย (General Education Development = GED) หรือสอบเทียบข้อสอบมัธยมปลายของรัฐไอโอวาเอง

2. โรงเรียนของศาล (Court Schools) เขตการศึกษาจัดการศึกษาสำหรับเยาวชนที่ถูกจำกัดบริเวณโดยศาล โดยให้การศึกษาภายในบริเวณที่ศาลกำหนดโดยเฉพาะ เช่น Juvenile Hall, Regional Education Facility, Kuiper Youth Center, Detention Furlough Program เป็นต้น

โปรแกรมการเรียนอาจจะมีตั้งแต่ 2 วันถึง 2ปี วิชาที่สอนได้แก่ การสอนโดยใช้คอมพิวเตอร์ช่วยสอน เด็กที่เข้าชั้นเรียนไม่ได้จะให้เรียนแบบช่วยตนเองหรือบทเรียนอิสระ

โรงเรียนของศาลที่ดำเนินการตลอดปีจะมีครูใหญ่ 1คน ครู 22 คน ผู้ช่วยครู 9 คนและบุคคลากรสนับสนุน 3 คน กรมคุมประพฤติและเขตการศึกษาจะติดตามดูว่าเด็กได้รับการพัฒนาทั้งทางด้านวิชาการ ทักษะทางสังคม และทักษะการทำงาน

3.การศึกษาเด็กไร้บ้าน (Homeless Education) รัฐแคลิฟอร์เนียจัดโครงการ Education First ให้แก่เด็กแรกร้อน ที่ไม่ลงทะเบียนเรียนในโรงเรียนใดตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงมัธยมปลายที่เขตการศึกษา San Bernardino มีหน่วยงานของรัฐและเอกชนเข้าร่วมโครงการ 10 แห่ง เด็กจะได้รับการลงทะเบียนเรียนในโรงเรียน เด็กจะมาพบครูและรับการสอน 20 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เป็นการเรียนแบบเต็มเวลา ในขณะที่เดียวกันรัฐจะพยายามแก้ปัญหาครอบครัวของเด็กด้วย

4.การศึกษาทางเลือกอิสระ (Independent Alternative Education) วัตถุประสงค์คือพัฒนาการปฏิบัติงาน ความเชื่อมั่นในตนเอง ความมีศักดิ์ศรีในตน และแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ให้สูงสุดเท่าที่จะทำได้ เด็กจะเรียนที่ Resource center ของโรงเรียนสัปดาห์ละ 1 วันเพื่อพบครู รับงานสอนและรับงานไปปฏิบัติที่ Resource center จะมีคอมพิวเตอร์ เครื่องคิดเลข TV/VCR , Cassette recorder หนังสืออ้างอิงและหนังสือต่างๆไว้ในเด็กศึกษา งานที่ให้เด็กทำมีลักษณะเป็นการค้นคว้า วิจัย ทดลอง สืบสวน และรายงาน เด็กต้องทำงานที่ได้รับมอบหมายไม่ต่ำกว่า 75% จึงจะผ่านหลักสูตร เด็กอาจจะเตรียมตัวสอบ GED หรือข้อสอบเทียบมัธยมปลายของรัฐแคลิฟอร์เนียด้วย (CHSPE)

5.โปรแกรมสำหรับเด็กตั้งครรภ์ (Pregnant Minor Cottage Program) โปรแกรมนี้จัดให้เด็กตั้งครรภ์ในระหว่างเรียน ได้มีโอกาสเรียนต่อและเรียนรู้ทักษะการเป็นแม่เด็ก โดยจัดสถานที่ให้ประจำโดยเฉพาะเด็กมีสิทธิเลือกจะเข้าโปรแกรมหรือเรียนต่อที่เดิมก็ได้ โดยมีบุคลากรทางสาธารณสุขคอยช่วยเหลือ

6.โครงการเฉพาะรูปแบบ (The Project Focus Model) เป็นโครงการความร่วมมือระหว่างเขตการศึกษา กรมคุมประพฤติ และหน่วยงานของรัฐและเอกชนอื่นๆ โดยจัดสถานที่เฉพาะสำหรับเด็กกลุ่มนี้ โดยทั้งการศึกษาและการแนะแนว วิชาที่ให้อบรมคือ ความตระหนักในสารเสพติดสุรา การแนะแนวการระงับความโกรธ คุณธรรมศึกษา การจัดการแก๊งค์เล็กๆน้อยและผู้ปกครองวัยรุ่น ซึ่งเป็นปัญหาเฉพาะกับเด็กกลุ่มนี้

7.โรงเรียนสู่โรงงาน (School-to-Career) โปรแกรมนี้จัดให้เด็กทุกคนที่ได้รับการฝึกอบรมในเรื่องทักษะก่อนการทำงาน การติดตามศึกษาการทำงาน การฝึกงาน การสำรวจตำแหน่งงานและการเตรียมตัวด้านวิชาการระดับหลังมัธยมศึกษาเด็กทุกคนที่เข้าโปรแกรมจะต้องผ่านการทดสอบความนัดในอาชีพ เพื่อเป็นข้อมูลในการกำหนดโปรแกรมการเรียนและเป้าหมาย

- วัตถุประสงค์การศึกษาทางเลือก คือ
- ให้ทางเลือกที่เด็กสามารถเรียนต่อได้จนจบมัธยมปลาย
 - ให้โอกาสทดสอบ GED หรือ CHSPE
 - ช่วยเด็กในการพัฒนาทักษะทางสังคม
 - ช่วยเด็กในการพัฒนาทักษะและนิสัยการทำงาน
 - ช่วยให้เด็กที่ตั้งครรภ์ในวัยเรียนได้เรียนต่อและรู้ทักษะการเป็นแม่คน

ยุทธศาสตร์การศึกษาทางเลือกที่มีประสิทธิภาพแบ่งออกเป็น 4 รายการคือ

1. วัฒนธรรมและบรรยากาศขององค์กร คือทั้งครูและนักเรียนสมัครใจมาเข้าโปรแกรมพัฒนาเด็กโดยองค์กรร่วมสร้างความอบอุ่นและเป็นมิตรและสร้างความหวังสูงให้กับนักเรียน
2. โครงสร้างขององค์กร โรงเรียนมีขนาดเล็ก มีความเป็นอิสระจากกฎระเบียบของโรงเรียนปกติ โปรแกรมการเรียนการสอนครอบคลุม สภาพแวดล้อมปลอดภัย ครูและนักเรียนมีโอกาสตัดสินใจร่วมกัน
3. หลักสูตรและการสอน ครูมีความเป็นอิสระและยืดหยุ่นในการสอน และเนื้อหาของหลักสูตรใช้วิธีสอนแบบหลากหลาย เช่นแบบร่วมมือ แบบพบปัญหา การสอนเป็นทีมและไม่แบ่งเป็นสายวิชา มีตั้งแต่โปรแกรมวิชาพื้นฐานจนถึงการพัฒนาบุคลิกภาพและพฤติกรรมมนุษย์
4. ความสัมพันธ์กับหน่วยงานภายนอก โรงเรียนมีความเชื่อมโยงกับหน่วยงานบริการภายนอกโรงเรียนเป็นอย่างดี เช่น บริการสาธารณสุข สังคมสงเคราะห์และจิตวิทยา ซึ่งเด็กและครอบครัวของเด็กสามารถใช้บริการได้

แผนการเรียนรายบุคคล (Individual Student Alternative Education Plan = ISAEP) เป็นลักษณะเด่นของการศึกษาทางเลือกของอเมริกา เด็กในโปรแกรมทุกคนจะได้รับการจัดแผนการเรียนรายบุคคล (ISAEP) ให้ในแผนจะประกอบไปด้วย การแนะนำอาชีพ การเตรียมตัวสอบ GED หรือ CHSPE การแนะนำและบริการด้านเศรษฐกิจของครอบครัวเด็กและการกลับเข้าสู่ห้องเรียนปกติ

ขั้นตอนการทำ ISAEP มีดังนี้

ครูใหญ่ เด็กและผู้ปกครองพบกัน ครูใหญ่จะอธิบายทางเลือก กระบวนการเรียน วิชาที่ให้เด็กและผู้ปกครองทราบ ผู้ปกครองและเด็กตัดสินใจทางเลือกและลงชื่อร่วมกับครูใหญ่

ทดสอบความนัดด้านอาชีพและ GED ขั้นปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำ ISAEP ให้แก่เด็ก ซึ่งเด็กจะต้องผ่านข้อสอบในการอ่านระดับ 7.5 และ GED 410 คะแนน

ครูใหญ่ เด็ก ผู้ปกครองและอาจารย์ที่เกี่ยวข้องกับวิชาชีพปรึกษากันอีกครั้ง เพื่อร่วมกันจัดเป้าหมาย เวลาเรียน กรอบการเรียน การประเมินผล การรายงานผลการเรียน วิชาที่เรียนและการฝึกใน ISAEP ผู้ปกครอง เด็ก ครูใหญ่ และอาจารย์ลงชื่อในแผน ISAEP มีการแก้ไขแผนต้องประชุมอีกครั้ง เด็กจะออกจากแผนได้ต่อเมื่อ

- เรียนจบตามแผน รวมทั้งผ่าน GED หรือ ISAEP
- กลับเข้าโรงเรียนเดิมหรือเรียนการศึกษาทางเลือกโปรแกรมอื่น

- ถ้าเด็กออกจาก ISAEF และไม่เข้าเรียนในโปรแกรมการศึกษาทางเลือกใดจะเป็นการผิดกฎหมายการทำผิดกฎหมายการศึกษาภาคบังคับ ต้องขึ้นศาล
- เขตการศึกษาต้องรายงานการเปลี่ยนแปลงสถานะภาพของเด็กให้กระทรวงศึกษาธิการทราบ

ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาไทย

1. ควรให้โรงเรียนจัดการทางเลือกเป็นโปรแกรมเฉพาะของโรงเรียนของตนเอง เพื่อช่วยให้นักเรียนเรียนจบหลักสูตร ทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ขณะนี้บางโรงเรียนในระดับมัธยมศึกษา (เพชรบุรี) ดำเนินการอย่างได้ผล
2. การศึกษาสำหรับเด็กที่เดินผิดทาง ทำกันในหลายหน่วยงานของรัฐ เช่น กระทรวงยุติธรรมและกระทรวงมหาดไทย ดังนั้น กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงดังกล่าวแล้ว ควรจัดการศึกษาร่วมกัน สำนักงานบริหารการศึกษานอกโรงเรียนน่าจะช่วยให้เด็กที่เดินผิดทางเหล่านี้ มองเห็นความหวังในชีวิตและการศึกษาที่จัดให้จะต้องไม่เป็นการศึกษาทางตัน
3. เด็กที่ขาดที่พึ่ง เด็กไร้บ้าน และเด็กออกจากครอบครัวยากจนที่ไม่สามารถส่งลูกเข้าเรียนควรได้รับการช่วยเหลือ จัดโรงเรียนให้เด็กรวมทั้งบริการช่วยเหลือผู้ปกครองด้วย
4. ควรมีการศึกษาวิจัยรูปแบบการเรียน สื่อ หลักสูตร วิธีสอน และการจูงใจเด็กกลุ่มเสี่ยงเหล่านี้ เพื่อช่วยให้เด็กกลับมาเดินได้ถูกทาง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พิสิฐ เทพไกรวัล (2554, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนาารูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อคุณภาพการจัดการศึกษาในโรงเรียนประถมขนาดเล็ก โดยศึกษาข้อมูลขั้นพื้นฐานจากการศึกษาเอกสาร หลักการแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สร้างและตรวจสอบกระบวนการสร้างเครือข่ายและองค์ประกอบของเครือข่ายความร่วมมือ ทดลองใช้และประเมินรูปแบบเครือข่ายความร่วมมือ ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อคุณภาพการจัดการศึกษาในโรงเรียนประถมขนาดเล็ก ประกอบด้วย กระบวนการสร้างเครือข่าย 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1) ขึ้นตระหนักถึงความจำเป็นในการสร้างเครือข่าย 2) ขึ้นประสานหน่วยงาน/องค์กรเครือข่าย 3) ขึ้นสร้างพันธสัญญาาร่วมกัน 4) ขึ้นบริหารจัดการเครือข่าย 5) ขึ้นพัฒนาความสัมพันธ์ และ 6) ขึ้นรักษาความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ส่วนองค์ประกอบของเครือข่ายความร่วมมือเพื่อคุณภาพการจัดการศึกษาในโรงเรียนประถมขนาดเล็ก ได้แก่ 1) ลักษณะหรือกิจกรรมสำคัญที่เสริมประสิทธิภาพการดำเนินภารกิจของเครือข่าย 2) ขอบข่ายและภารกิจการบริหารจัดการสถานศึกษา 3) เทคนิค/วิธีการพัฒนาสมาชิกเครือข่าย 4) กระบวนการเสริมสร้างพลังอำนาจ (empowerment) ของเครือข่าย 5) คุณลักษณะที่ดีของผู้นำเครือข่าย และ 6) การปฏิบัติงานของเครือข่ายและการสะท้อนผล ผลการทดลองใช้รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือเพื่อคุณภาพการจัดการศึกษาในโรงเรียนประถมขนาดเล็ก พบว่า กลุ่มบุคคล หน่วยงาน/องค์กร ที่สมัครใจรวมกลุ่มเครือข่ายความร่วมมือ ได้แก่ กลุ่มผู้ปกครองนักเรียน กลุ่มผู้นำชุมชน สถาบันทางศาสนา สถาบันอุดมศึกษา กลุ่มศิษย์เก่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงพยาบาลชุมชน สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ กลุ่มผู้ปกครองนักเรียน กลุ่มผู้นำชุมชน สถาบันทางศาสนา สถาบันอุดมศึกษา กลุ่มศิษย์เก่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น โรงพยาบาลชุมชน สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงาน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยได้ดำเนินการตามกระบวนการปฏิบัติงานของ

เครือข่าย ตั้งแต่การวิเคราะห์บริบทเพื่อทราบจุดแข็งและจุดที่ควรพัฒนาของการดำเนินงานด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านบุคคล และด้านบริหารทั่วไป แล้วสรุปรวมจุดแข็งและจุดที่ควรพัฒนาของการดำเนินงานแต่ละด้าน เพื่อกำหนดเป้าหมายใน การทำงาน มีการกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าประสงค์ และจัดทำแผนพัฒนา ร่วมกัน มีโครงการเกิดขึ้นหลายโครงการในโรงเรียนทั้ง 2 แห่ง การดำเนินงานตามโครงการเสร็จสิ้นในหนึ่งปี การศึกษา ผลการประเมินโครงการพบว่า ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการบริหารงานด้านวิชาการ งบประมาณ บุคคล และบริหารทั่วไป และส่งผลกระทบต่อนักเรียนตามขอบข่ายที่คาดหวังสูงกว่าปีที่ผ่านมา

นอกจากนี้ ไสว อุทุมประเสริฐและคณะ (2557, บทความวิชาการ) ได้ศึกษาเรื่องการดำเนินเครือข่าย ความร่วมมือทางวิชาการในโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา เขต 32 มี จุดประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการดำเนินงานเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ เสนอแนวทางการปรับปรุงและ พัฒนาการดำเนินงานเครือข่ายความร่วมมือทางวิชาการ โดยพบว่า เครือข่ายมีความร่วมมือกันในการจัด กิจกรรมแข่งขันทักษะทางวิชาการ มีการปฏิบัติงานด้านกิจกรรมเครือข่าย

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ. (2559., ออนไลน์) ได้ศึกษาเรื่องการ พัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสในเขตพื้นที่สูงและถิ่นทุรกันดาร สังกัดสำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการจัดการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสในเขต พื้นที่ สูง และ ถิ่น ทุ ร กั น ดา ร สั ง กั ด ส ำ นั ก ง า น ค ม ะ ก ร ม ก า ร ก า ร ศึ ก ษ า ขั น พื น ฐ า น กระทรวงศึกษาธิการ ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ด้านบริบท 2) ด้านประชากรวัยเรียน 3) ด้าน บุคลากร 4) ด้านแนวทางการจัดการศึกษา และ 5) ด้านผลผลิต โดยผู้ทรงคุณวุฒิมีความเห็นว่ารูปแบบการจัด การศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสในเขตพื้นที่สูงและถิ่นทุรกันดาร สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ มีความเหมาะสมและความเป็นไปได้อยู่ในระดับมากที่สุด และเมื่อนำรูปแบบการจัดการศึกษา สำหรับผู้ด้อยโอกาสในเขตพื้นที่สูงและถิ่นทุรกันดาร สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ไปทดลองใช้ พบว่า ทั้งด้านโอกาสทางการศึกษา ด้านคุณภาพทางการศึกษา และด้าน ประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ มีผลการพัฒนาดีขึ้นในทุกด้าน และทุกรายการในแต่ละด้านมีผลการพัฒนาดีขึ้น ตลอดระยะเวลาที่ทดลองการใช้รูปแบบตั้งแต่ปีการศึกษา 2556 ถึงปีการศึกษา 2558 ส่วนผลการประเมินรูปแบบ การจัดการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสในเขตพื้นที่สูงและถิ่นทุรกันดาร สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้น พื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ทั้งด้านปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการนำรูปแบบฯ ไปใช้ ด้านกระบวนการนำรูปแบบฯ ไป ใช้ และด้านผลที่ได้รับจากการนำรูปแบบฯ ไปใช้ พบว่า ผู้ใช้รูปแบบฯ มีความพึงพอใจต่อรูปแบบทั้งในภาพรวม และรายด้านอยู่ในระดับมาก

วชิราพร สุวรรณศรวล (2556) ได้ศึกษาเรื่องรูปแบบการจัดการศึกษาทางเลือกสำหรับเด็กด้อยโอกาสทาง การศึกษา ในเขตพื้นที่สูงภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพปัญหาสำคัญของการจัดการศึกษาทางเลือกสำหรับเด็กด้อยโอกาสในเขตพื้นที่สูงภาคเหนือ ตอนบนของประเทศไทยประกอบด้วย 1) ด้านนักเรียน : ครอบครัวมีฐานะยากจนและไม่สนับสนุนให้ลูกได้รับ การศึกษา ภาษา เป็นอุปสรรคในการเรียน และเด็กพักอยู่ห่างไกลจากโรงเรียน 2) ด้านโรงเรียน : หลักสูตรไม่ เหมาะสมโรงเรียนตั้งอยู่ในที่ห่างไกลจากที่พักของนักเรียนครูขาดความเข้าใจในตัวนักเรียน

2. ความต้องการที่สำคัญของนักเรียนและผู้ปกครองได้แก่ในแต่ละชุมชนมีศูนย์การเรียนรู้ย่อยและมีครูประจำเพื่อสะดวกในการเรียน หลักสูตรมีความยืดหยุ่นสอนเฉพาะวิชาที่จะเป็นและใช้ประโยชน์ได้ในชีวิตประจำวัน เนื้อหาวิชาควรเน้นวิชาชีพเป็นสำคัญ

3. รูปแบบการจัดการศึกษาทางเลือกสำหรับเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาในพื้นที่สูงภาคเหนือตอนบนที่สร้างขึ้นมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนานักเรียนที่ออกกลางคัน และกลุ่มที่ไม่จบการศึกษาภาคบังคับ หรือผู้สนใจ อย่างต่อเนื่อง เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่สามารถนำไปเกาะเกี่ยวกับโรงเรียนปกติแต่ใช้เวลาเรียนนอกเวลาเป็นไปตามหลักการของทฤษฎีระบบประกอบด้วยปัจจัยนำเข้าที่เกี่ยวข้องกับงานบุคลากร งานวิชาการ และงานบริหารทั่วไป กระบวนการเกี่ยวข้องกับ กระบวนการบริหารงานวิชาการ และบริหารงานทั่วไปโดยใช้แรงจูงใจในการขับเคลื่อน ผลผลิตเกี่ยวข้องกับโอกาสทางการเรียนของนักเรียนที่สามารถเรียนจบการศึกษาภาคบังคับและประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัวได้และบริบทเกี่ยวข้องกับนโยบายการจัดการศึกษาทางเลือกบนพื้นที่สูง การพัฒนาทรัพยากรบุคคล การใช้ครุภูมิปัญญาท้องถิ่นคู่กับครูปกติ

4. รูปแบบการจัดการศึกษาทางเลือกสำหรับเด็กด้อยโอกาสทางการศึกษาในเขตพื้นที่สูงภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยที่พัฒนาขึ้นเป็นรูปแบบที่มีความเป็นไปได้และมีความคุ้มค่าในระดับมากโดยมีความเหมาะสมและความมีประโยชน์อยู่ในระดับมากที่สุด

สุบัน พรเวียง. (2558) ได้ศึกษาเรื่องรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงและชายแดนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกระทรวงศึกษาธิการ ผลการวิจัยพบว่า

1. การศึกษาสภาพปัญหาความต้องการและแนวทางการจัดการศึกษานอกระบบในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงและชายแดนพบว่าสภาพปัญหาที่สำคัญเช่นสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงและชายแดนขาดเป้าหมายที่ชัดเจนขาดการส่งเสริมและการมีส่วนร่วมของภาคส่วนอื่นๆ ผลการศึกษาความต้องการในการจัดการศึกษานอกระบบของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงและชายแดน พบว่าสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงและชายแดนมีความต้องการกำหนดเป้าหมายรวมถึงแนวทางการดำเนินงานการจัดการศึกษานอกระบบอย่างชัดเจน

2. การสร้างรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงและชายแดนประกอบด้วย 4 องค์ประกอบได้แก่องค์ประกอบที่ 1 ด้านปัจจัยนำเข้าองค์ประกอบที่ 2 ด้านกระบวนการและองค์ประกอบที่ 3 ด้านผลผลิตและองค์ประกอบที่ 4 ด้านเงื่อนไขความสำเร็จ

3. ผลการประเมินรูปแบบการจัดการศึกษานอกระบบในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานบนพื้นที่สูงและชายแดนพบว่ารูปแบบที่ใช้มีความเป็นประโยชน์และความถูกต้องครอบคลุมอยู่ในระดับมากที่สุด

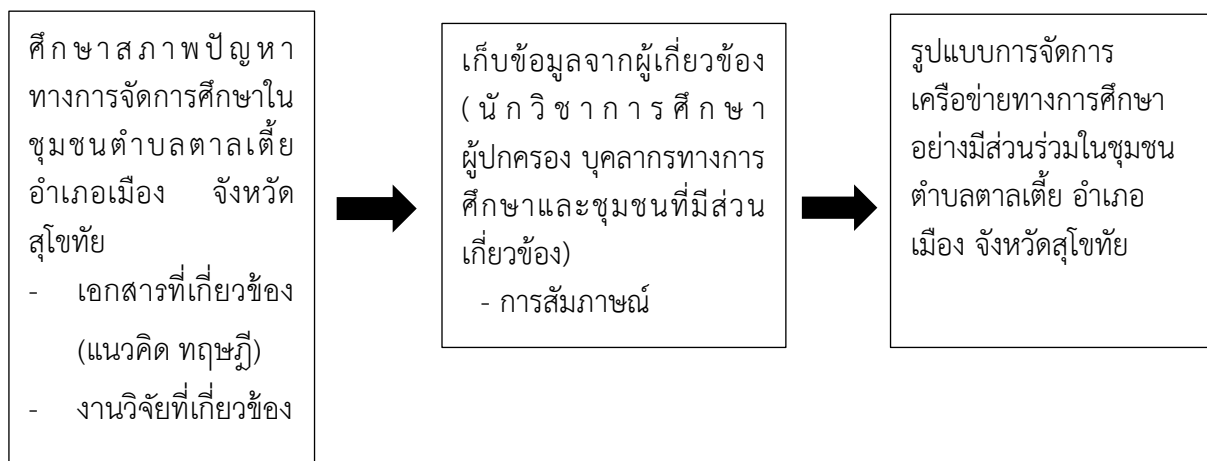
กรอบแนวคิดในการทำวิจัย

ทฤษฎี สมมุติฐาน (ถ้ามี) และกรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

1. สมมุติฐานการวิจัย

เครือข่ายทางการศึกษาอย่างมีส่วนร่วม สามารถแก้ไขสภาพปัญหาทางการจัดการศึกษาในชุมชนตำบลतालเตี้ย อำเภอมือง จังหวัดสุโขทัย

2. กรอบแนวคิด

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดการวิจัย